

CAO THƯỢNG CHÍ - MỘT TRỢ THỦ ĐẮC LỰC CỦA LÊ TRỰC TRONG PHONG TRÀO CẦN VƯƠNG KHÁNG PHÁP Ở QUẢNG BÌNH (1885-1888)

ThS. LÊ TRỌNG ĐẠI
Trưởng Đại học Quảng Bình

Cao Thượng Chí sinh trưởng trong một gia đình phú nông khá giả tại làng Xuân Mai, tổng Thuận Lệ, phủ Quảng Trạch, tỉnh Quảng Bình (nay là thôn Xuân Mai thuộc xã Mai Hóa, huyện Tuyên Hóa, tỉnh Quảng Bình). Dưới thời nhà Nguyễn, vùng đất Xuân Mai, Thanh Thủy, Lệ Sơn có nhiều người theo đuổi con đường khoa cử thành danh như Phạm Duy Đôn (Hoàng Giáp), Lê Tập (Giải Nguyên). Cha mẹ của Cao Thượng Chí cũng rất hâm mộ cái vinh của khoa cử nên đã nuôi dạy chu đáo và cho ông theo học nhiều thầy giáo giỏi trong vùng. Mặc dù có kiến thức khá uyên bác song có lẽ như người xưa từng nói “học tài thi phận” nên nhiều lần lều chõng vào kinh ứng thí song chưa một lần Cao Thượng Chí có tên trong bảng vàng. Cũng như các bậc trí giả khác, Cao Thượng Chí buộc phải chấp nhận bỏ tiền ra mua chút hàm cửu phẩm - hàm loại thấp nhất trong bậc thang đẳng cấp phong kiến Á Đông. Là người có học lại giàu lòng yêu nước nên mặc dù sống ở hương thôn, Cao Thượng Chí vẫn thường xuyên theo dõi sát sao tình hình quốc sự. Tháng 7 năm 1885, nghe tin kinh thành thất thủ, Tôn Thất Thuyết đưa vua Hàm Nghi xuất bôn và hạ chiếu Cần Vương chống Pháp, Cao Thượng Chí đã lập tức đứng ra tập hợp thanh niên trai tráng ở Xuân Mai ứng nghĩa. Tháng 9 năm 1885, Cao Thượng Chí dẫn số thanh niên trai tráng Xuân Mai mà ông tuyển mộ được về Thanh Thủy gia nhập lực lượng của Đề đốc Lê Trực. Cao Thượng Chí được Lê Trực cử phụ trách việc xây dựng căn cứ từ mái Hòn Bàu Mói đến mái Lò Rèn (từ triền núi phía Tây Bắc làng Xuân Mai đến triền núi phía Đông Bắc làng Thanh Thủy). Tháng 9 năm 1885, khi vua Hàm Nghi đến miền Tây Quảng Bình (Tuyên Hóa) hoạt động, Cao Thượng Chí đến hành cung ra mắt nhà vua. Ông được vua phong chức “Đồng vận quân lương” phụ trách việc tuyển mộ, huấn luyện nghĩa binh, thu gom lương thực, sản xuất vũ khí, đảm bảo hậu cần cho Bộ chỉ huy tối cao và quân Cần Vương hoạt động ở miền Tây Bắc Quảng Bình. Cao Thượng Chí còn được nhà vua giao một con voi và nhiều ngựa thồ để vận chuyển lương thực và vũ khí. Tại vùng rừng núi phía từ Tây Bắc đến Đông Bắc của Xuân Mai - Thanh Thủy, Cao Thượng Chí đã xây dựng một hệ thống kho tàng tích trữ lương thực, vũ khí. Ông còn mở xưởng rèn đúc vũ khí, lập doanh

trại để huấn luyện nghĩa binh bổ sung quân cho Lê Trực. Những nghĩa binh mới tuyển mộ được phần lớn đều do Cao Thượng Chí huấn luyện quân sự rồi mới cho gia nhập lực lượng chiến đấu. Để vận động nhân dân quyên góp ủng hộ nghĩa quân Cần Vương, Cao Thượng Chí đã xuất tiền nhà may 60 bộ quần áo và hàng tấn lương thực cho nghĩa quân. Bằng cách tự làm gương, Cao Thượng Chí đã vận động và cổ vũ nhân dân trong vùng ủng hộ hàng chục tấn lương thực, nhiều tiền bạc và vũ khí cho quân Cần Vương. Trong 3 năm từ 1885 đến 1888, Cao Thượng Chí đã huấn luyện hàng nghìn nghĩa binh và đảm bảo hậu cần cho lực lượng Cần Vương ở miền Tây Quảng Bình. Dưới trướng Cao Thượng Chí thường xuyên có hàng trăm nghĩa quân với nhiệm vụ chính là bảo quản kho tàng, vận chuyển, sản xuất lương thực và vũ khí phục vụ chiến đấu. Với việc hoàn thành xuất sắc những nhiệm vụ nói trên, Cao Thượng Chí thực sự trở thành một trụ thủ đắc lực cho Đề đốc Lê Trực. Ngoài công tác hậu cần, Cao Thượng Chí còn đưa quân phối hợp cùng Lê Trực đánh nhiều trận làm tiêu hao, tiêu diệt một bộ phận quân Pháp ở vùng Tuyên Hoá, Quảng Trạch (bao gồm quân Âu Phi và quân nguỵ là người theo đạo Thiên chúa).

Với lòng yêu nước sâu sắc, tinh thần quả cảm trong chiến đấu, Cao Thượng Chí không chỉ là trụ thủ xuất sắc của Lê Trực mà ông còn thu phục được niềm tin và lòng kính trọng của nhân dân địa phương. Nhân dân Tuyên Hoá thường gọi ông là Quan Thương với sự tin yêu và tôn kính. Ngày nay ở Xuân Mai vẫn còn lưu truyền 2 câu ca nói về Cao Thượng Chí thời Cần Vương:

“Ai về nhắn với Quan Thương,
Bình Tây sát tả dọn đường vua đi”.

Hai câu thơ trên đã phần nào nói lên được vai trò, nhiệm vụ và khí phách của Cao Thượng Chí. Tháng 11 năm 1888, vua Hàm Nghi bị thực dân Pháp bắt đày sang Angiêri, Tôn Thất Đàm thoái chí tự sát. Đứng trước việc số nghĩa quân Cần Vương còn lại ở miền Tây Quảng Bình lâm vào đói khát, bệnh tật, hoang mang về tinh thần lại đang bị quân Pháp truy lùng gắt gao nên Cao Thượng Chí và Lê Trực đưa quân ra hàng¹ và xin nhà cầm quyền Pháp cho họ về quê quán làm ăn sinh sống. Sau khi được tha, Cao Thượng Chí trở về Xuân Mai vui thú vườn ruộng. Tuy vậy, tên đồn trưởng đồn Minh Cầm thỉnh thoảng vẫn ghé lại tư gia của Cao Thượng Chí để “thăm hỏi” nhưng mục đích là dò la, phòng ngừa ông. Cảm phục nghĩa khí của nhau trong những ngày Cần Vương chống Pháp, Lê Trực đã gả con gái của mình cho con trai Cao Thượng Chí. Vào những năm cuối đời, trên tình thông gia hai ông thường qua lại với nhau đàm

¹. Quốc sử quán triều Nguyễn, Đại Nam thực lục, tập 38, bản dịch Viện Sử học, Nxb Sử học, 1976.

đạo việc nhà, việc nước. Vốn có uy tín và học vấn nên Cao Thượng Chí đã hướng dẫn cho dân làng Xuân Mai đào mương dẫn nước vào ruộng, chủ động trong việc tưới tiêu để tăng năng suất lúa ở quê ông. Dưới thời Pháp thuộc, giữa hai làng Xuân Mai và Thanh Thủy đã diễn ra sự tranh chấp đất đai nhưng chính quyền thực dân không giải quyết được, song bằng uy tín và cách phân giải có lý có tình, Cao Thượng Chí đã thuyết phục được nhân dân hai làng xoá bỏ hiềm khích, phân định rạch ròi ranh giới của địa phương.

Với những đóng góp tích cực trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc và trên các lĩnh vực kinh tế, xã hội, Cao Thượng Chí xứng đáng là một trong những danh nhân lịch sử Quảng Bình thời cận đại.

Tài liệu tham khảo:

1. Thái Vũ, *Những ngày Cần Vương*, Nxb Thuận Hóa, Huế, 1990.
2. Trần Văn Giàu, *Chống xâm lăng (Lịch sử Việt Nam 1858-1898)*, quyển 3, Nxb Xây dựng, Hà Nội, 1957.
3. Lê Trọng Đại, *Phong trào Cần Vương Quảng Bình - Những nét chung và riêng từ 1858-1896*, Luận văn tốt nghiệp đại học, Trường Đại học Sư phạm Huế, 1997.
4. Lê Trọng Đại, *Phong trào Cần Vương*, Tư liệu điền dã dân tộc học, 1997, 2002.
5. Quốc sử quán triều Nguyễn, *Đại Nam thực lục*, tập 38, bản dịch Viện Sử học, Nxb Sử học, 1976.